

Una fascinant troballa arqueològica feta a Menorca ha obert les portes a una dimensió desconeguda del poble que habitava l'illa fa 3.000 anys. Sa Cova des Càrritx és un jaciment que revela els secrets d'un cementiri dels homes del talaiòtic menorquí que ha romàs adormit vint-i-cinc segles.

Com eren i què feien els homes prehistòrics? Heus ací una qüestió intrigant, engrescadora, que amoina sempre els científics i arqueòlegs. Sovint les investigacions en aquest camp es basen "només" en restes materials, però hi manquen restes biològiques que permetin accedir a la cara oculta dels éssers humans de remotes èpoques: constitució física, historials clínics, característiques morfològiques, taxes de mortalitat i natalitat, etc.

En aquest immens buit documental que també afecta Menorca, una troballa esplèndida n'ha posat molta llum. I ara comença a ser factible la descripció d'una mena de retrarobot dels menorquins talaiòtics de fa tres mil·lennis. Som-hi.

Presentaven una morfologia robusta. Feien una alçada d'1,60 metres. Gaudien d'una esperança de vida de 45 anys, emperò la mortalitat infantil voltava el 50% dels neonats. Tenien cabells negres o castanys. Les malalties letals de major incidència eren causades per processos infecciosos, i gairebé tots —homes i dones— patien problemes crònics d'artritis, sobretot al llarg de la columna vertebral, de la regió lumbar a la cervical. Tanmateix, la salut dental era envejable, potser

mercès a un tipus de règim alimentari ric en proteïnes i baix en hidrats de carboni.

Heus aquí, més o manco radiografiada, la configuració biològica bàsica dels menorquins talaiòtics

Per primer cop en la tradició arqueològica de Menorca un grup d'investigadors ha gaudit d'una troballa excepcional.

que habitaren l'illa fa 3.000 anys. Un perfil, al capdavant, fidelment representatiu del tipus racial i anatòmic que els experts anomenen "mediterrani gràcil".

Per primera vegada en la tradició arqueològica de Menorca un grup d'antropòlegs físics i d'arqueòlegs han gaudit d'una troballa excepcional; insòlita per moltes raons, atès que una col·lecció ingent de restes

humanes, animals i materials s'ha mantingut gairebé intacta, fossilitzada, a l'interior d'una cova que ha romàs segellada uns vint-i-cinc segles en una situació de microclima constant. Això n'ha afavorit la conservació fins el dia d'avui, i ha obert una porta suggerent i fantàstica per a la recerca de laboratori.

Somni arqueològic. Es tracta de la descoberta de la Cova des Càrritx, enclavada en el terme de Ciutadella, i que ha permès de complir el somni ideal de qualsevol arqueòleg: trobar-se davant d'un jaciment inalterat de la prehistòria ençà, sense cap mena de manipulació. De fet, ha permès per als investigadors poder examinar un ric jaciment talment com si hom l'hagués posat a l'abast l'endemà del seu abandonament pels pobladors de Menorca entre l'any 1500 i 1000 aC.

El jaciment, en el context de la prehistòria mediterrània, ha estat catalogat d'insòlit pels arqueòlegs. Tipològicament, és funerari, amb funcions de lloc d'enterraments i centre de pràctiques rituals referides a la mort.

L'extraordinari microclima de l'interior de la cova ha afavorit la conservació dels materials que sovint es desintegren amb el pas del

una mena de retrat-robot dels menorquins talaiòtics

SERVEI ARQUEOLÒGIC CIM

temps. I això ha permès descobrir aspectes desconeguts en qüestions tan interessants i de tan difícil accés per a l'arqueologia com l'estat de salut, els costums dietètics i l'estructura demogràfica de la comunitat enterrada dins la cova.

L'equip d'experts que hi treballa ha fet públiques recentment les primeres dades de la investigació, després d'haver acabat la primera campanya d'excavacions, desenvolupades l'any passat. I tot just aquests dies n'ha anunciat la realització de la segona, que s'escometrà entre el març i l'abril d'enguany. Per això el Consell de Menorca ha signat un conveni de col·laboració amb el departament d'Antropologia Social i Prehistòrica de la Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), del qual és responsable el catedràtic Vicenç Lull (vegeu entrevista a la pàgina 24).

La Cova des Càrritx fou localitzada fortuïtament per dos espeleòlegs el 22 de febrer de 1995. Qualque tipus d'accident geològic no determinat va provocar que la porta d'entrada restés clausurada, i que tot l'abundant contingut s'hagi vist preservat del'acció destructora del temps.

La cova és natural, situada en terrenys miocènics a la banda de mig-

jorn de Ciutadella. Té 228 metres de fondària, formada per set cambres comunicades per una xarxa de passadissos estrets ben acaramullats d'estalagmites i estalagmites. S'hi feien rituals funeraris i s'utilitzava com a dipòsit de cadàvers, un cop que els difunts estaven completament descarnats. La troballa ha recuperat 13.000 ossos humans que pertanyen a tota l'escala d'edats, llevat de fetus i neonats, i a tots dos sexes. Amb ells s'han reconstruït completament uns 120 individus.

Tubs farcits de cabells. A més, ha proporcionat gran quantitat de materials relacionats amb costums funeraris i ofrenes votives. Per exemple, nombrosos tubs de fusta atapeïts de cabells humans, culleres, vasos troncocònics i espatules, algunes de les quals aparegueren en "posició de treball", croses, un pectoral metàl·lic i una pinta en forma de rata-pinyada, entre d'altres elements.

Malgrat la importància dels materials, alguns dels quals constitueixen exemplars únics en el registre arqueològic conegut fins ara, la troballa realment sorprenent i excepcional del dipòsit és una sèrie de re-

SERVEI ARQUEOLÒGIC CIM

La Cova des Càrritx fou localitzada fortuïtament per dos espeleòlegs. És una cova natural de 228 metres de fondària.

cipients cilíndrics (tubs), tancats amb taps per ambdós extrems i farcits de cabells. Sis dels tubs són d'ullastre i boix, i quatre són de banya de bòvids. En tots els casos presenten una decoració exterior a base de cercles concèntrics incisos.

Ara, cal esperar noves anàlisis forenses per determinar les característiques biològiques i anatòmiques de les persones a què pertangueren els flocs de cabells. A més, caldrà determinar el significat ritual del que semblen ofrenes, que practicaven al voltant del misteri de la mort física. No es descarta que els cabells així estotjats fossin donacions de parents dels difunts en compliment d'alguna mena de funció cerimonial.

Però la investigació efectuada de l'ossera ja permet avançar algunes conclusions. Quant a l'estil de vida, la incidència de l'artritis està reflectida a bastament, tant en els mascles com les femelles. Les regions més afectades corresponen als peus, genolls, turmells, mans i braços, i principalment a la columna vertebral. A la regió cervical existeixen bastants mostres del carreteig de grans pesos, fins al punt d'haver provocat la immobilització del coll de l'individu afectat.

La gent enterrada a la Cova des Càrritx estava imp

Aquestes lesions s'associen en un bon grapat de mascles a desviacions (escoliosi) de la columna, sempre en un mateix sentit: cap a la dreta i lleugerament vers la cara anterior del tronc. També presenten vestigis d'enorme estrès muscular per hiperesforç i tensió, que, en certs casos, esdevingueren hèrnies discals.

La freqüència d'artritis, escoliosi i hèrnies discals reiterades en una sèrie d'adults i adolescents sembla indicar un treball específic relacionat amb el registre d'altre tipus de lesions comunes en la població analitzada: les traumàtiques.

SERVEI ARQUEOLÒGIC CIM

Tot plegat, creuen els arqueòlegs que la gent enterrada a la Cova des Càrritx estava implicada en treballs de pedreres i de construcció de l'arquitectura ciclòpia que caracteritza aquest període de la prehistòria menorquina: la cultura talaiòtica, una fase que transita des de mitjans de l'Edat del Bronze a finals de la del Ferro.

Relacions filials. Pel que fa a les relacions filials entre les persones

enterrades, s'hi compten amb tres trets hereditaris amb freqüències d'entre un 20% i un 30% en tots els casos observats, la qual cosa indica la presència de grups familiars. Són trets que es transmeten per consaguinitat al llarg de diverses generacions. En concret, es localitzen als genolls, a les vèrtebres cervicals i als molars superiors.

Ara com ara, les recerques del departament d'Antropologia Social i Prehistòrica de la UAB intenten establir les associacions entre sexe i edat, estat de salut, configuració biològica i grups de parentesc, perquè són aspectes que poden resultar de gran utilitat per a investigar diferències entre els individus analitzats i proposar-ne hipòtesis sobre l'estructura socioeconòmica. A més hi caldrà afegir una sèrie d'anàlisis bioquímiques, ara en curs, que donaran llum sobre els tipus de dieta que consumien –i si hi havia diferència entre elles– i l'ajust temporal necessari, que permetrà controlar possibles canvis entre generacions.

Segons que han considerat els investigadors de la Cova des Càrritx, fins ara els arqueòlegs sovint han hagut de conformar-se amb l'estudi de les manifestacions arquitectòniques referides al fet funerari. Ben poca cosa documentada, però, s'ha pogut conèixer en l'aspecte dels usos, costums i comportaments socials al voltant del ritus de la mort. En canvi ara, hom disposa d'informació ben reveladora, gràcies a la disposició eloqüent que presenten el tipus de restes a cadascuna de les set cambres i passadissos que conformen l'estructura de la cova.

La primera sala, localitzada suu-rra l'entrada principal, acomplia funcions d'espai d'enterrament, i la

segona, d'escombreria. Una i altra es comuniquen per un passadís als extrems del qual s'hi han documentat restes de llars amb carbons i cendres, cosa que en proporcionaria un enllumenat excel·lent durant els rituals d'enterrament. A la segona sala hi ha molta abundàcia d'estelles d'ossos humans i de fragments ceràmics, o sia, trossos rebutjats. A partir d'aquí, un altre passadís barrat per una "cortina" d'estalagmites perforada per la gent talaiòtica dona pas a la resta de cambres i sales, totes les quals mostren testimonis que semblen indicar una funció màgica i sagrada. Això ens fa pensar que la part anterior de la cova era el lloc per al dipòsit dels cadàvers i els ossos, i la part posterior, la de desenvolupament dels rituals.

En aquesta darrera zona s'hi va trobar una mà amputada propera a una llar, a l'interior de les cendres de la qual s'han recuperat ossos de dits de peus cremats, una colada d'argila en una paret amb impressions digitals i objectes de ceràmica de caràcter votiu. Aquests vestigis semblen correspondre's amb un ús més antic de la cova, en ple període pre-talaiòtic (3500 anys aC i 500 abans del seu ús com a cementeri de la primera sala). És possible –diuen els arqueòlegs– que es tracti, tot plegat, d'un lloc de veneració de les forces ctòniques i subterrànies que governen el món segons les simbologies pre-helèniques, i que les esmentades pràctiques aconsellaren, en època talaiòtica, convertir la cova natural en necròpoli.

Resulta força fascinant haver-se trobat els ossos de la mà amputada (els metacarpians) disposats radialment en posició anatòmica, tal-

ada en treballs de pedreres i de construcció ciclòpia

ment com si aqueixa extremitat humana, prèviament tallada, s'hagués dipositat allí amb qualque significat simbòlic.

Sols els darrers difunts conserven part de l'esquelet articulat. Això era així perquè el ritual d'enterrament era un procés llarg i complex que no acabava amb la introducció del cadàver a l'interior de la cova. Un cop dipositat el cos, els agents atmosfèrics i una munió d'insectes, cucs i microrosegadors s'encarregaven de descompondre els teixits tous, fins que els cossos restaven reduïts a ossam. Llavors, la gent tallaiòtica transportava els cranis i els col·locaven acuradament ran de les parets de la cova. Els altres ossos no sembla que tenguessin massa interès, i es deixaven remoguts i desordenats, tot condicionant la base al capdamunt de la qual s'hi dipositarien nous cadàvers.

Mesclats amb els ossos s'han documentat objectes que formaven l'adreç d'individus específics i que probablement foren enterrats amb aquells. A més han aparegut vestigis de les mateixes libacions i ofrenes d'aliments que es realitzaven a l'exterior de la cova, i que incloïen també la purificació de la sala mitjançant l'ús del foc. Aquesta sembla ser l'explicació dels ossos cremats que, a més d'una pràctica cerimonial, contribuïa a mantenir la higiene de l'espai.

Entre els objectes funeraris que acompanyen els cadàvers cal esmentar una extraordinària quantitat de botons, prou coneguts arreu de la península i moltes zones europees amb el nom de botons de perforació en V. Són fets d'ossos i dents d'animals. S'han recuperat devers 110 unitats, i semblen coincidir amb el nombre d'individus enterrats,

circumstància ara com ara insòlita.

Això confirmaria la funció de gafet de tancament de la mortalla amb què era vestit el difunt. D'altra banda, les anàlisis encetades exploren el significat de la diversitat de dimensions dels botons, potser relacionada amb la mida del sudari. S'ha plantejat la hipòtesi que els botons petits fossin per a al·lots d'ambdós sexes, i els grans per a adults.

Relacions comercials. També s'han recuperat i catalogat molts grans de collar turqueses, verds i blancs, però no semblen de pedra o petxina. Més aviat es pensa que

El ritual d'enterrament, llarg i complex, no acabava amb la introducció del cadàver a l'interior de la cova.

són de pasta vítria emparentada amb les produccions de vidre de l'antic Egipte. Per això, J. Henderson, un especialista en anàlisis d'aquests materials, mira de comprovar-ne l'eventualitat. En cas de confirmar-se, caldria determinar si llur procedència s'associa als tallers suïssos que en els segles XI i IX aC en proveïen altres pobles del continent europeu. Si la conclusió fos afirmativa, s'obriria un panorama insospitat actualment pel

que fa a les relacions comercials menorquines amb terres del nord en dates tan primerenques.

En definitiva, no hi manquen a la troballa ceràmiques, olletes globulars, adornaments personals de bronze i coure, pectorals, etc. També s'han recuperat tallants triangulars, punxons, etc, mànecs de fusta, potser d'eines, i un bon caramull de fragments de fusta que semblen provenir de les lliteres i baiards amb què transportaven els morts.

No ha deixat de sorprendre gratament l'estat de conservació de la fusta, perquè en molts casos no només retenien encara el 50% de la humitat original, sinó que fins i tot conservaven les galeries d'antics paràsits que, en aquella època, havien començat a menjar-se les lliteres funeràries.

Al final d'aquest recorregut de restes arqueològiques per l'interior de la cova, s'ha comprovat que la cavitat encara continua endins, però sense oferir cap vestigi d'ús humà. Doncs bé, en aquesta frontera imaginària entre l'àrea utilitzada i la verge crida molt l'atenció que els prehistòrics hi posaren una ceràmica decorada amb mugrons. La peça va aparèixer col·locada de tal manera que els arqueòlegs que anaven avançant cap al fons de la cova se la trobaren de front amb els dibuixos encarats. Aquesta disposició no es creu que fos casual.

Aquesta apassionant aventura arqueològica, que coordina el catequè Vicens Lull, compta amb la col·laboració de l'Institut Menorquí d'Estudis, la Universitat de Reading (Regne Unit) i l'Institut d'Arqueologia de la Universitat de Londres.

Jordi Alzina Villalonga